

במעגל יגונו של יחיד

מאת גדעון קצנזסון

אם יפים הם, צריכות אפוא להיות מופנות עינינו, אלא אל הארץ, על עפרה ועל מימיה, כי יש באלה כדי להזכיר לנו, שגט אנו, במקום או במאחר, לא נהיה אלא. הופניעפר או קומץ־מים, מרוויים את צמאונם של קוץ ושל חרול. לא אל האורות, שמאירים את דרך־חינו, אלא אל נרות שהוריים ליד הדרך. לא הצבע הבהיר הוא אפוא צבעם של חיי אדם, אלא הצבע השחור, ארון־מתים ולא מרחב שוקק וחי.

אנו נמצאים אפוא בתוך־תוכו של מעגל־אימים; אולם המעגל מתהדק עוד יותר כשלא רק המוות מרכיב אותו, אלא גם המתים, בעוד שהמוות ניצב רק בקצה־הדרך של חיינו, מש־חלבים המתים בכל מהלכם של חיינו, בלבו החי של כל אחד מאתנו שוכ־גים מתים רבים; ואנו כדעיים תחת גממסת החוב, שאנו חייבים למתים האלה, על אף כל האימים של המ־וות, שממירים את חיינו, עדיין ממר־תקים חיינו המרים עיי גילויי יד־רות, שמתבטאים במעט חיבה או עיי, מלה טובה; ואילו המת סגור תק הוא אפילו מגילויים אלה, המ־וות, אימר ריבגר, הוא, נצחתי, הסר־מגום, לא־כלום; וואת היא קביעת־דברים מסחררת, נצחתי — פירושו, שאין־סוף לו; ״חסר־מגום״ — פירושו, כששטו, שאי־אפשר שלא להיכלל בו, ו־לא־כלום״ פירושה שאין כל ממש בו, מתוך עולם ממשי ומוגדר נקלעים אפוא המתים, בעל־כורחם, לעולם, שאין בו גדרים ואין בו ממש; וכיוון ששוכנים הם עדיין בלבנו — קשה עליהם ההסתגלות לעולם זה, נוגים והסר־אונים, גלמודים כילדים קט־נים, תרים המתים בעולם נסתר ונע־לם זה שבו מאיימת עליהם השיכחה, ורגש האהבה והידידות, שאנו, החיים, שומרים למתים בלבנו, הוא אולי שמש להם סעד ומשענת בעולם הנצח והלא־כלום, רגש זה הוא אפוא החוב, שהחי חייב אותו למת והמעמסה של חוב זה היא שמהדקת, כאמור, את מעגל־האימים, שמעמסת־המוות הטילה אותנו לתוכו, אנו, ששלעצמנו מבה־לים אנו מן המוות, קטונו מהאחריות, שיידינו המתים מטילים עלינו.

אולם יתכן, שאחריותנו זו בפני ידידינו המתים איננה אחריות חד־צודית, אלא, היפוכו של דבר, גם אחריות דו־צדדית, באותה מידה, שאנו משמשים סעד ומשענת לידידינו המתים, משמשים ידינו אלה גם סעד ומשענת לנו; נוספו החי אמנם שומר על כך, שלא יישכח קיומם, אולם יחד עם כך דובר לעתים קרובות מתוך גרונו אנו קולם שלהם, אנו שומרים אפוא על הממש שלהם; אולם במידה לא פחותה שומרים הם על הרוח שלנו.

לנימה אוטופיתית זו, שהיא גזירה כל כך בסירתו של ריבגר, נותן הוא, כדרכו, חיזוק בדרך הדימוי, הקשת גשענת על הענן; הרוח גשענת על גופו של אילן; וכך, ראש על כתף, גם נשען המת על ידידו החי, מאידך — בתוך כל אבן חגורת האש; בתוך כל אבן יקנו היש; וגמידה כנאת דובר לא פעם הידיד המת מתוך גרונו של הידיד החי, האילן והענן הם אפוא בדימויים אלה ממשות איתנה וגלויה: האילן משמש מחסום לרוח המשוטטת ואיננה; העננים משמשים מקום־התגלות לקשת ובלגדיהם אין היא בכלל בנמצא; וכך מונע גם הא־דם, השומר את זכרם של ידידיו גם אם מתים הם, את היעלמותם ומשמש עיי כך מחסום בפני השיכחה, מאידך משמשים הדימויים של אש בתוך אבן ושל יש בתוך אין — את מופת לקיומם של יסודות, שהבוח החיובי שבהם הוא רב־השפעה גם אם חבוים הם ואינם גלויים לעין, קולות היד־זות של המתים, שמדברים מתוך גרו־נו, אינם אפוא רק מפנינים את חוט־קיומם הבלתי־ניתק של המתים, אלא גם משמשים מקור בלתי־נולה של כוח סבל ושל גבורה, שהחיים שואבים ממנו, לא רק החי מקיים אפוא את המת; גם המת מקיים את החי.

זאת היא, כאמור, נימה אוטופיתית למדי, אולם ריבגר שורט עליה לעתים רחוקות מאוד, הנימה המרכזית של שירתו היתה אפוא השארת הנימה הפסימית, רואת־השחיתות, שנבצר ממ־נה להשמיע צלילים של תקנה או של אמונה בשינוי פני־הלברים, היאוש והיגון משמשים כאן בערבוביה, גיור־נים זה מזה, פושטים צורה ולובשים צורה כשעוצמתם גוברת ונחלשת חל־פות, מהם, וכמעט רק מהם, מורכב סולס־הקולות של שירת ריבגר; ופעם, אמנם, פעם אחת בלבד, מתמזגים אפי־לו שני אלה, היאוש והיגון, בנקודת־שיא ניהיליסטית קיצונית, שכופרה לא רק בתכלית קיומנו, אלא בקיומנו בכלל, חזון־סדושים הן התכונות הא־נושיות, שאנו מתיימרים לחשוב כי נתברכנו בהן, אין התרוממות־רוח בעולם, אין הרגשת אחוז ואין אפילו הדגשת־נקמה, העולם כולו עומד בס־מן של אפי־גדול אחד:

אין קרן צבי,
אין קבר אֵת,
אין חרבי־דם
בידי־השוא של לא־אדם.

בתצחוק של ספקנות, שעליה דיברנו קודם־לכן, ראשית — שואלים אנו את עצמנו מה אפשר לשיר על נושא זה, שכבר אלפי שנים שרים עליו, ולא ה־שר עדיין, ושנית — חוששים אנו מפני כוללנותה של שירה כזו על המוות, המוות הוא שאלה, שברגע מן הרגעים מטרידה היא, ללא יוצא מן הכלל, כל אדם חי, ולפיכך קיימת סכנה, שהמשורר ינסה לא לבטא את החווייה האינדיבידואלית שלו, אלא למצוא מכנה משותף לירי להרגשתם של כל בני־האדם, שהמוות עומד בסוף דרכם, אולם המושג ״מכנה מש״ר ה־ף לירי״ הוא מושג שסותר את עצ־מו, כי ליריקה, שאינדיבידואלית היא, איננה ניתנת להתפרק לגורמים, ול־פיכך אי־אפשר לגרוע ממנה משו־בכדי למצוא מכנה משותף בין ליריקה אחת לבין ליריקה שנית, עליכן קיי־מת חמיד סכנה, שבמקום שירה על מוות נקבל צירוף מליצות, שאולי תותאמה לטכניקה מסוימת של שיר, אולם מחוץ לטכניקה זו לא יא־הן מן השיר כלל ועיקר.

אולם בתצחוק זו של ספקנות נע־למת מעל שפתינו כשקוראים אנו בס־פר עצמו ומתברר לנו, שטוביה ריב־גר איננו מחפש כמעט כל מכנה מש״ר ה־ף בין יגון־המוות שלו לבין יגונם של אחרים, הוא שומר על נימה אינ־דיבידואלית סהורה, שאמנם מתבטאת בשפע של דימויים מקוריים ותמונות מושאלות, אולם מתרחקת מכל אבק של מליצה ולפיכך אין היא נפגמת עיי המוניות או כוללנות, היא מעו־רת את רגישותו של מה שנוהגים לקרוא לו בשם קול־המון, אולם היא עצמה אינה נסמעת בקול־המון זה, ואת היא אפוא ליריקה אצילית; וא־צילות גליריקה היא תופעה מעדנת, הליריקה של טוביה ריבגר נשאבת אפוא מתוך חוויית־האימה; והווייה זו סותרת אצלו כמעט כל פחה בפני פעולתן של תוויות אחרות, כשמרים ריבגר את עיניו השמימה הריהו נת־קל במראות, שלכאורה היו צריכים להרנין את לבו של צעיר כמוהו; אר־לם לבו איננו נתון לרגנה, ציפורים מצפצפות, השמש שוקעת, עולה הירח, מציצים נוכבים — ריבגר משיגה בכל אלה, ולרגע אחד, אולם לרגע אחד בלבד, מציף גם את לבו נל הם של התפעלות, אולם הרגע שבו נסחף המשורר ביופיים של מראות־הגוף, מפנה מיד את מקומו להתבוננות סיוטית, שסוקרת על המשורר לא להסיה אף לרגע את הדעת מן אותו נעלם אכזרי, שאורב בכל מקום ואין להימלט ממנו, והוא המוות, את הת־פעלותו של ריבגר, המסתכל במראות־נוף, משסעת אפוא מדי פעם בפעם קריאת־הפתחים הגורלית שלו: ״ואנו נמות״, ומיד משתנים המראות, לא עוד שמש, שצבע של זהב לה, אלא הלודה של שמש הירח מזכיר לו, ראש פרות, ש, צף״ מעבר הנצחים האבר־דים, הנוכבים, אם עדיין לא, טואסאו מן השמיים, סכנה להסתכל בהם; כי ממש באותה שעה, שנוצצים נוכבים בשמים, נופל גם גרון על ראש אדם; וראש זה יכול גם להיות ראשו של אבידן אהה, ״הציפורים״, אמר ריבגר, אך מרדמות את תשומת־הלב של האדם, שצריכה להיות מוסבת כולה למוות המאיים, שכיחים בינינו סיפור־רים על מלאכים טובים, שתפקידם הוא להנעים את הייו של אדם, אולם כל אלה אינם אלא אנדות; האמת היא, שמלאכים, במידה שהם קיימים, אינם אלא מכונות־עונשין בלבד, עינינו המסתכלות, שמופנות השמימה וקול־טות בתיאבון מראות־נוף גלכות אי־פוא במלכות ערמונית של מלאך־המוות, שמסיחה את תשומת־הלב מ־עולת־ההרס שלו, לא אל השמים, גם

את השימוש בתואר־השם, נצחתי, שרביט כל כך גלגלו בו, מקדמים כבר עכשיו בבתצחוק, אולם אפילו בתצחוק זו אין בה כדי לגרוע ממשמ־עותו העמוקה, שאלות, שאין תשובה עליהן, למשל, הן נצחיות ובכל דור ודור מעמיד אותן האדם בפני עצמו מחדש ומחייסר במכלול־היסטוריה, שמתחוללים בדרך־כלל עיי שאלה, שאין תשובה עליה, כל אדם חי אפוא מחדש את החווייה הכואבת שבהעמדת שאלה כזו; ולעתים, אם משורר הוא, משמשים לו בתיו של השיר אמצעי להתפרקותה של חווייה זו, זהו אפוא ביטוי מרטי לחווייה נאמנה ואמתית; אולם מהימנות זו של החווייה עדיין איננה ערבות לכך, שהיא תהיה גם הביטוי המהימן של כל האנשים, שנת־נסו בחוויות דומות, החווייה האינדי־בידואלית, שאי־אפשר לה להתלבש בלבוש של מליצות כלליות ושל ניסר־חיים מטלילים, צריכה אפוא למצוא דרך ללבו של הכלל חוץ כרי שמ־רה על המיוחד, שאיננו נחלת הכלל, ואלה הם סימניה של שירה לירית טובה.

כאשר אנו מותחים את קובץ־השירים ״האש באבן״, שהוא קובץ הביכורים של טוביה ריבגר, ונוכחים לדעת, שה־ציר המרכזי הוא כאן שאלה נצחית כל כך כמו שאלת המות, עולה אי־פוא ברגע ראשון על שפתינו אותה

* האש באבן, מאת טוביה ריבגר, הוצ' ספרית־פועלים ת"א.

מחי קצנזסון, עיבוד (צבעי־שחור) ראה רשימת א. לרנר מעבר לעמוד

בטל מודעל
ממקום אין־הר
אל השכינה
הרש עולה האיקרינה (140)
זאת היא תגלית מועזעת, אין קרן צבי ו־אין־הר בכלל; אין קבר אח־המשך בעמוד 16)

במעגל יגונו של יחיד

(סוף מעמוד 5)

פנים בשבילך. כל רגע נוסף של חיים, אפילו היו אלה חיים משופעים ברוך טובה וברוב עושר וברוב נחת, מקרב אותך ממילא אל זמן, שבו יגיע חשך בן-הרגעים של ימי-היך לידי סיום. יהיה מה שיהיה — מן המוות לא תימלט.

בקטע הראשון מסילים איפוא הלחם והמים אימים על האדם. לעומת זאת שונה היא לחלוטין פעולתם של הלחם והמים בקטע השני: כאן הם, היפוכו של דבר, מפיגים את האימים ואפילו מבשרים גאולה. נכון הוא, שעדיין אין קשת בשמים ועוד נכונו ימים קשים של סערה. אולם לחם ומים לא יח' סרו לעולם; ואם אלה כאן, גם שלוה כאן וגם גאולה כאן, וכך, בפעם הראשונה, מתננת בשירתו של ריבנר גם נימה של בטחון.

אולם זאת היא נימה, שריבנר אינו חושף לפנינו את מקורה. אין הוא פורש לפנינו את התהליכים של רסט נפשי, שהביאו אותו לידי קביעת-דבר רים זו, הוא רק מכריז, שכך הם פני הדברים ומסחפק בזכרונה סתמית זו; אולם עולמה של שירה איננו עולמן של הכרזות. ישנה סידרת-שירים מפורסמת של אברהם שלונסקי בשם „משירי הלחם והיין“ והיא סידרה סיר פוסית של שירת-הייד פאטריוטית, ששובעת נחת מעצמה: שירתו של ריבנר, שהיא ליריקה אצילית, רחוקה מכל שירת-הייד, על-כן מצטלצלת ניר מת-הבטחון שבשירתו, שמצטמצמת בהכרזה סתמית בלבד ואפילו שירת-הייד אין בה, כנימה מזויפת קצת, כוחה של שירת ריבנר הוא ביסוד האינדיבידואלי שבה. כל נסיון לגרוע משהו מאינדיבידואליות זו בכדי למ' צוא מכנה משותף בינה לבין השק' פות-עולם חברתיות או מפלגתיות, גר' רע איפוא גם מטיבה.

גדעון קצנלסון

ו„אין הרס-דם“; אין אדם ואין ידי-אדם; ואחרון-אחרון: אפילו „אין-קיר נה“ יתכן, שעדיין יש שכינה בעולם; ודאי, על כל פנים, שקיים שוא בער' לם, בין השוא לבין השכינה מתור' צצת חווייה של אין, שקוראים לה בטעות בשם חווייה אנושית; בטעות גם השבנו, שאולי התפילה עשויה לשמש גורם מקשר בין האדם המדלמה לבין אלוהיו, כשאינו אדם — אין גם תפילה, לא תפילה, ולא קינה נשמעות איפוא באזני השכינה: „אין-קינה“ בלבד היא שעולה השמימה, תקוה, אמונה ואפילו קינה — בטלים ומכרי' טלים.

ב.

מן עולמ-השיר, שהוא עולמ-היצירה הפנימי של ריבנר, מוביל איפוא שביל בלתי-נמנע אל תהום-היאוש, שאין כמעט מיפלט ממנו, אולם מחוץ לער' לם-השיר קיים בכל זאת עולם פרר זאי, שבו שוקקים חיים ומסתמנת תק' וזה ובני-אדם מאמינים בעתיד: מיר' חלים לטוב כי יבוא, ריבנר, שהוא סוף-סוף אדם חי, הוא כמובן גם בן' בית בעולם היצוני זה, על-כן רואים אנו כיצד לוחצת אצלו מציאות זו של עולם היצוני, שבו מנסרות ברמה סיסמית-גאולה, על עולמ-השיר, שגור' אש מכל גאולה, זהו לחץ, שמנסה לכפוף את הקווים הישרים של עולמ' השיר ולהפוך אותם לגמישים יותר ומותאמים לדעות ולהשקפות של מצ' עם חברתיים או מפלגתיים, והפטי' מיות, שהיא אופיינית כלי-כך לליריקה האינדיבידואלית של ריבנר, מפנה אר' פוא את מקומה להכרזות של תקוה ואמונה, שניטלו מבחינתגזים בלתי-אינדיבידואליים כלל ועיקר.

והנה, לשם דוגמה, מוטיב אחד, שמתגלה אצל ריבנר, בשני שירים שו' גים כמובן, בשני פנים: הראשון כש' הוא נאמן לאמת של עולמ-השיר של ריבנר; השני, בלחץ העולם החיצוני, כשהוא כפוף ועיי' כך גם מותאם לאותן השקפות, שהעולם החיצוני מכריז עליהן כעל האמיתות היחידות. הרא' שון אומר:

עוד נגיסה אחת,

פירור אחרון ומר

והלחם נגמר.

עוד לגימה אחת

עוד הטית צואר

והכד נשבר.

מלך הייתי

על ארץ פלגים ובר (138)

לעומת זאת השני, שניטל מן השיר „עברחי את הגבול“ ושבנו סצוקיר המשורר, בין היתר, גם על כך, שהוא מאמין, „גם בלי מופתים ואות“, בזרי' חת'השמש, נאמר:

אין קשת בשמיים.

אבל בכוכבים אין עוד אימה.

בלחם ובמיים

תיגאל האדמה (151)

שני הקטעים שלפנינו מדברים אר' פוא על הלחם ועל המים, אולם ככל אחד מהם מציינים לחם ומים אלה דבר אחר, בקטע הראשון אין הלחם והמים אלא סימניו של הקץ, יכול אתה לה' יות אפילו מלך בארץ של „פלגים“ — שהם המים — ושל „בר“ — שהוא הלחם, — אולם לא לעולם תיחנה ממלכותך זו. כל נגיסה בלחם כלשהו מקרבת אותך אל רגע, שבו יסתיים לחם זה, על כל פנים בשבילך, כל לגימה מתוך כד כלשהו מקרבת אותך אל רגע, שבו יישבר כד זה, על כל